

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ДОЛЖЕНКО Олександр Олександрович

УДК 355.48+316.485.26(477)

**ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ФЕНОМЕН
СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Луцьк – 2023

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі політичних наук Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
КОРНІЄНКО Валерій Олександрович,
Вінницький національний технічний
університет, завідувач кафедри суспільно-
політичних наук.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
НІКОЛАЄНКО Наталія Олександрівна,
Національний університет
кораблебудування імені адмірала Макарова,
професор кафедри адміністративного та
конституційного права,

кандидат політичних наук, професор
ДОРОШ Леся Олексіївна,
Національний університет «Львівська
політехніка», доцент кафедри політології та
міжнародних відносин Інституту
гуманітарних та соціальних наук.

Захист відбудеться 22 грудня 2023 року о 12.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 32.051.09 у Волинському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: 43025, Волинська область, м. Луцьк, просп. Волі, 13 (конференц зал).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Волинського національного університету імені Лесі Українки (43025, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 А) та за покликанням <http://ra.vnu.edu.ua/spetsializovani-vcheni-rady/spetsializovana-vchena-rada-d-32-051-09/dolzhenko-oleksandr-oleksandrovych/>.

Автореферат розіслано 22 листопада 2023 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Є.В.Вознюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Важливість пошуку шляхів захисту українського суспільства, з огляду на широкомасштабну військову агресію Російської Федерації проти України, обумовлює теоретичну і практичну актуальність теми дослідження.

Початок ХХІ століття ознаменувався появою феномену, який неможливо однозначно віднести ні до війни, ні до миру. Військова наука визначає це явище як гібридна війна (*англ. hybrid warfare*) – неусталене наукове поняття, що його сьогодні активно використовують політики, політологи, журналісти з кінця ХХ ст. Після анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим у 2014 р. і подальших подій на сході України цей термін отримав більш широке трактування. Його використовують для означення /опису/ т. зв. «кольорових революцій» і до характеристики зовнішньої політики країн світу. Термін «гібридна війна» набув узагальнення для розуміння війни, яка передбачає наявність множинності акторів і розмивання традиційних відмінностей між різними типами збройних конфліктів.

Теоретичні основи та класифікація гібридної війни є предметом наукових досліджень, які проводили такі закордонні вчені: В. Бабалюк, Ф. Гофман, Дж. Гордон, Д. Девіс, Ф. Фесь, Д. Кілкаллен, Д. Ласік, Дж. Маккуен, Дж. Маттіс, Дж. Мацумура, Е. Сімпсон, Р. Уїлкі, Н. Фрейер.

Окремі аспекти цієї теми у своїх працях розглядали Н. Авер'янова, Л. Веселова, М. Гетьманчук, О. Гойман, В. Горбулін, А. Дацюк, Р. Додонов, З. Коваль, О. Комарчук, В. Корнієнко, В. Кравченко, О. Кріслата, О. Лазоренко, Т. Лапан, О. Левченко, О. Лещенко, А. Лойшин, Н. Ніколаєнко, Ю. Радковець, І. Рущенко, Л. Смола, Є. Магда, Б. Парахонський, К. Попович, Г. Почепцов, О. Пошедін, В. Тарасюк, І. Ткач, М. Ткач, М. Требін, І. Феськов, О. Химович, Л. Чекаленко, Н. Черниш, В. Шевчук, Л. Шипілова, Г. Яворська та інші.

Однак, на думку автора, необхідно здійснити наукове впорядкування трактування основних характеристик гібридної війни як модерного типу конфлікту. Потребують більш детального вивчення політичні та правові фактори, що впливають на неї, стратегії, тактики і технологій, що їх використовує Росія у контексті військової агресії проти України. Саме це й визначило актуальність цього наукового дослідження. Враховуючи актуальність і не достатню розробленість проблеми, автор обрав її для дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано в межах комплексної наукової теми кафедри політичних наук «Проблеми політичної модернізації і трансформації: світовий досвід і українські реалії», що входила до тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (нині – Українського державного університету імені Михайла Драгоманова), наукового напрямку «Дослідження гуманітарних наук».

Тема кандидатської дисертації затверджена 30 грудня 2015 р. на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол засідання Вченої ради № 9 від 30.12.2015 р.).

Мета і завдання дослідження – з'ясувати вплив і значення феномену «гібридна війна» в умовах сучасного суспільного розвитку, охарактеризувати інноваційні чинники гібридної війни у контексті збройного протистояння Російської Федерації і України.

Досягнення мети дослідження передбачає вирішення таких завдань:

- визначити концептуальне підґрунтя природи війни у сучасному науково-політичному дискурсі;
- розкрити сутність феномена «гібридна війна», теоретичні підходи до її вивчення, визначити її ознаки, структуру та критерії;
- дослідити передумови, причини та особливості ведення гібридної війни Росії проти України;
- описати технології ведення РФ гібридної війни в Україні з урахуванням тих, які раніше вже використовували у міжнародних відносинах;
- охарактеризувати роль інформаційних і смислових чинників гібридної війни;
- з'ясувати особливості використання незаконних воєнізованих формувань, регулярних військ та приватних військових компаній у гібридній війні Росії проти України;
- проаналізувати діяльність квазідержавних утворень на окупованих територіях України як «сіру зону» гібридної війни;
- обґрунтувати необхідність зміцнення національної безпеки України як стратегічного напрямку протидії гібридним загрозам;
- схарактеризувати технології запобігання та протидії гібридним загрозам в Україні;
- запропонувати можливі шляхи нейтралізації російської інформаційної гібридної агресії проти України в сучасних умовах.

Об'єктом дослідження є гібридна війна як складне суспільно-політичне, інформаційне явище, що виникає внаслідок суперечок і конфліктів між державами, народами, націями та соціальними групами.

Предмет дослідження – гібридна війна між Російською Федерацією і Україною, інноваційні чинники цієї війни та визначення шляхів її унеможливлення в сучасних умовах.

Методи дослідження. Методологічні засади дисертації зумовлені вибором об'єкта і предмета дослідження, метою і завданнями роботи. У дисертації застосовано міждисциплінарний та політологічний комплекс методологічних підходів, методів і принципів пізнання, які розкривають змістове наповнення, актуальність вивчення феномену «гібридна війна», забезпечують єдність гносеологічного, соціально-філософського, його політологічного аналізу.

Системний підхід застосовано з метою концептуалізації феномену «гібридна війна», визначення сукупності акторів, їх завдань та мети, які вони

перед ставлять перед собою і реалізують під час її ведення. Системний підхід дозволив комплексно оцінити і проаналізувати сучасну російсько-українську гібридну війну, змоделювати і спрогнозувати перспективи гібридних війн.

Застосування історичного підходу дозволило дослідити еволюцію наукових поглядів та концепцій щодо розуміння феномену «гібридної війни», розвиток наукових підходів в залежності від її історично-політичних і соціокультурних контекстів, характерні патерни сучасної гібридної війни між Росією і Україною.

Порівняльний підхід дав можливість провести історичні паралелі ведення гібридних війн із суспільно-політичною дійсністю, з'ясувати конструктивні параметри ведення конкретної гібридної війни в контексті сумісності політики і моралі, узгодження проголошених цінностей і реальних стратегій.

Ці наукові підходи увиразненні у комплексі загальнофілософських, загальнонаукових, спеціально-наукових методів дослідження. Діалектичний метод дозволив розглянути сутність гібридної війни у сукупності традиційних і нетрадиційних ознак різних типів збройних конфліктів, військових і «неконтактних» методів її ведення; стратегії і тактики військово-нинішнього політичного протистояння між державами та їхніми блоками, неурядовими формуваннями.

Використання індуктивного та дедуктивного методів дозволило визначити низку основних моментів, із урахуванням досвіду ведення конвенційних і неконвенційних військових дій, а також традиційних методів гібридної війни.

Структурно-функціональний метод дозволив конкретизувати об'єкт в цілому, дослідити залежності між його елементами, визначити їхні особливі функції у сучасних суспільно-політичних умовах. У контексті розуміння гібридної війни – це радикальні зміни у співвідношенні балансу сил на міжнародній арені, хаотизація міжнародних відносин, застосування нових видів озброєння та військових технологій за умов чого сучасна війна набуває всеохоплюючого поширення.

Компаративний метод дозволив уточнити різні напрями та підходи до предмету дослідження в контексті найбільш уразливих сфер життєдіяльності українського суспільства в умовах здійснення Російською Федерацією активних підричних дій. Його застосування пов'язане із розвитком, окрім, військової справи, дипломатії, таємних переговорів.

Застосування психологічного методу сприяло розумінню процесів несвідомого сприйняття громадянами сутності війни через застосування інноваційних форм ведення сучасних війн з метою впливу на управлінську, інформаційно-психологічну сферу і на суспільну свідомість.

Прогностичний метод дозволив запропонувати власну систему основних підходів з протидії російській гібридній агресії з метою завершення існуючого конфлікту і пошуку нових заходів унеможливлення російсько-українського конфлікту в майбутньому.

Виконанню поставлених завдань сприяло використання таких методологічних принципів як об'єктивність та комплексність проведення дослідження сутності гібридної війни.

Елементами емпіричної основи дослідження є аналітичні доповіді, соціологічні опитування, проведені Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та «Ukrainian Sociology Service».

Наукова новизна одержаних результатів полягає у здійсненні комплексного аналізу феномену «гібридної війни» в сучасних умовах. Сформульовано окремі теоретичні положення, що розширили існуючі концепції політичної науки щодо розуміння поняття «гібридна війна». Досліджено академічне і військово-політичне трактування терміну «гібридна війна», а також практичні проблеми протидії гібридним загрозам в контексті військового протистояння між Україною і Російською Федерацією.

Вперше:

– запропоновано авторське визначення поняття «гібридна війна». На думку автора, це інноваційний тип конфліктності для якого характерне протиборство у воєнній, дипломатичній, інформаційній сферах, неоформлене у міжнародно-правовому аспекті із комплексним застосуванням військових та невійськових засобів на основі сучасних технологій, деструктивного впливу на державний лад, менталітет і масову свідомість з постійним маніпулюванням політичними та ідеологічними розбіжностями з метою досягнення стратегічних цілей;

– доведено, що у сучасних умовах гібридна війна є частиною загального військово-політичного курсу Російської Федерації як сукупності заздалегідь підготовленого державою комплексу дій, квінтесенцією неконвенційного (асиметричного) протистояння, спрямованого на дистанційний підриг «неконтактними» методами спроможності України до оборони й захисту національних інтересів, примушення її до відмови від державного суверенітету та нав'язування їй вигідної для Росії моделі зовнішньої та внутрішньої політики;

– здійснено авторський підхід до визначення, аналізу та систематизації технологій ведення гібридної війни між Російською Федерацією і Україною. На основі аналізу ведення гібридних війн (Вірменія – Азербайджан (1990), Ліван – Ізраїль (2006); Чечня – Росія (1994–1996; 1999–2009); Російська Федерація – Грузія (2008); Сирія (2011)) доведено, що з розвитком технологій змінилися умови і особливості ведення гібридної війни Росії проти України.

Удосконалено:

– критерії характеристики сучасної гібридної війни: розширення масштабів її поширення шляхом розгортання її в інформаційній, когнітивній соціальній та фізичній сферах; впровадження інноваційних технологій невійськового впливу з метою ураження управлінської, інформаційно-психологічної сфери та суспільної свідомості противника; перехід конкретної гібридної агресії за межі локальності і периферійності – з опорою на зовнішньополітичні аспекти; початкова пріоритетність інформаційного і

економічного тиску на супротивника замість класичних прямих воєнних дій; широке застосування можливостей спецслужб та військ спеціального призначення; масоване використання засобів радіоелектронної боротьби, кібернетичної зброї та інших новітніх високотехнологічних засобів протиборства; штучне створення та пріоритетне використання неурядових організацій та рухів, парамілітарних формувань, «квазідержавних» утворень, як «сірої зони» гібридної війни;

– розуміння стратегії і тактики ведення гібридної війни в контексті військової агресії Російської Федерації проти України як довгостроковий і ретельно розроблений план прихованих дій однієї держави щодо іншої, з метою послаблення її соціально-економічного потенціалу, безпеки, оборони, інформаційно-культурного простору, розбалансування політико-адміністративного управління.

Набули подальшого розвитку:

– положення про гібридні війни як принципово новий тип конфліктних відносин у сучасному світі шляхом запровадження інноваційних технологій боротьби (технологій соціальної інженерії, кібервійни, інформаційно-психологічного впливу) з метою зміни соціально-політичної реальності;

– розуміння необхідності проведення заходів щодо зміцнення національної безпеки України із використанням досвіду європейських демократичних держав – Франції, Великої Британії, Фінляндії, Польщі, країн Балтії;

– ідея формування стійкого інформаційного концепту, заснованого на українських національних традиційних та європейських ліберальних цінностях, що зробить більш ефективною оборонну стратегію України;

– необхідність посилення профілактичної роботи у політичному, економічному, соціальному та індивідуальному напрямках, а саме: із нейтралізації передумов, які посилюють загрозу тероризму, коригування, відповідно до ситуації, політико-правового поля; розробка та впровадження у дію економічних програм, спрямованих на боротьбу із злочинністю, покращення якості та підвищення рівня життя населення, попередження шляхів фінансування тероризму; підвищення у населення рівня свідомості, правової та юридичної грамотності.

Теоретичне та практичне значення дослідження. Використані в роботі підходи та одержані за їх допомогою результати розширили теоретичні положення політичних та суміжних гуманітарних наук щодо осмислення феномену гібридної війни в сучасних міжнародних відносинах. Основні положення дисертації, які узагальнюють емпіричні дані сучасного стану суспільно-політичних процесів в нашій державі, розширюють політологічний дискурс про причини та процеси гібридної війни, визначення основних політичних та правових факторів, що впливають на неї.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, викладені в дисертації, можуть бути використані у науково-дослідницькій діяльності для подальшого вивчення феномена гібридної війни;

у навчально-виховному процесі при викладанні курсів з політології, конституційного, інформаційного права та інших суспільних наук.

Апробація результатів дослідження. Проведене дослідження має достатній рівень теоретичної та практичної апробації. Його результати обговорювали та були рекомендовані до захисту на спільному засіданні кафедр політології і управління та соціальної філософії та кафедри філософії освіти та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Автор проводив факультативні заняття з «Основ правотворчої діяльності» для студентів та аспірантів гуманітарних спеціальностей. Основні положення дослідження були розглянуті на наукових і науково-практичних конференціях, семінарах, симпозіумах. Зокрема: на ХІХ Міжнародній науково-практичній конференції (Харків, 2018 р.); ЛІІ Науково-технічній конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (Вінниця, 2023 р.); Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Молодь в науці: дослідження, проблеми, перспективи» (Вінниця, 2023 р.).

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано три статті у фахових виданнях; чотири – у виданнях, що внесені до міжнародних наукометричних баз наукового цитування; три наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації, та додатково відображають отримані результати.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, одинадцяти підрозділів, висновків до них, списку використаних джерел (281 найменування) та чотирьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 246 сторінок, основний зміст роботи викладено на 212 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет дослідження, його мету та завдання, деталізовано методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, зазначено особистий внесок, апробацію положень дисертації та подано інформацію про її структуру.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження феномену гібридної війни»** визначено категоріальний апарат, методологічний інструментарій вивчення феномену «гібридної війни», простежено еволюцію цього поняття, розкрито її сутність у сучасному науковому дискурсі.

У **підрозділі 1.1 «Концептуальне підґрунтя дослідження природи війни у науково-політичному дискурсі»** автор охарактеризував наукові підходи до трактування й оцінки феномену війни на різних етапах розвитку суспільства й суспільно-політичної думки.

Визначено, що у сучасному світовому науковому дискурсі відсутнє загальноприйняте трактування терміну «війна». Розуміння сутності війни та

поняття «війна» корелює історична змінність цього феномену. У міжнародному праві поряд з поняттям «війни» використовують поняття «збройний конфлікт». Зазначено, що початок індустріальної епохи в західній соціально-філософській парадигмі висунув на перше місце ідеологію мілітаризму, що було пов'язано із первинним накопиченням капіталу за рахунок колоніальних та інших загарбницьких війн. У цей період сформовано перші систематизовані концепції суті та історичної ролі воєн (соціологічні, біологічні, расистські, теологічні тощо). Підкреслено усталене розуміння того, що війну можна розглядати як: 1) засіб, що використовують політики для досягнення своїх цілей; 2) збройну боротьбу двох і більше соціальних суб'єктів, які чинять опір; 3) певний стан суспільства в усіх його аспектах, який характерний домінантою збройного насильства, і відповідних йому методів і засобів. Війна та причини її виникнення, як мінімум, підпорядковані закономірностям політики, збройної боротьби і розвитку суспільства у їх взаємозв'язку і взаємозалежності.

У підрозділі 1.2 «Формування інтегративного патерну «гібридна війна»: теоретичні підходи, структура та критерії» зазначено, що використання терміну «гібридна війна» (*hybrid*, з англ. – «змішаний») припадає на початок ХХІ ст. Наголошено, що у цього терміну є також багато дефініцій, але однією із особливостей гібридної війни є те, що остаточна військова перемога може бути в ній абсолютно неможливою для жодної зі сторін на відміну від традиційної війни.

З'ясовано, що поняття «гібридна війна» слід розглядати у вузькому та широкому трактуванні. У вузькому – це такий збройний конфлікт, який крім військового, містить у собі інші складові: політико-ідеологічну, інформаційну економічну тощо з метою встановити контроль над певною територією або соціальною групою. У широкому розумінні, гібридна війна – це сукупність дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру суб'єкта агресії (збройного конфлікту), направлених на досягнення стратегічних цілей в умовах формального збереження суверенітету об'єкта агресії з використанням недержавних виконавців, груп серед місцевого населення. Ретроспективний аналіз, проведений у дисертаційному дослідженні, свідчить про те, що гібридна війна та її елементи завжди застосовували у війнах минулого, тому із цієї точки зору вона не є чимось новим. Водночас доведено, що у сучасному світі гібридна війна швидко розвивається завдяки новим інформаційним та технологічним винаходам і можливостям у соціально-психологічній, політичній та військовій сферах. Сучасна міжнародна ситуація тісно пов'язана із формуванням єдиного інформаційного простору в умовах глобалізації для якої характерне протистояння держав і цивілізацій. Тому, за своєю змістовою стороною, за масштабами та цілями гібридна війна сьогодні набула інноваційних рис.

Другий розділ «Праксеологія гібридної війни в контексті військової агресії Російської Федерації проти України» містить три підрозділи, у яких конкретизовано причини та особливості гібридної війни, технології її застосування та інформаційно-сміслові чинники.

У підрозділі 2.1. «Експлікація передумов, причин та особливостей гібридної війни Російської Федерації проти України» дисертант проаналізував причини та особливості гібридної війни, що розв'язала Російська Федерація проти України. Серед основних такі: імперські амбіції керівництва Російської Федерації; тотальне перекручування історії із акцентом на те, що України як держави ніколи не існувало; прагнення України стати членом ЄС і НАТО із перспективою реалізації в Україні європейського курсу; бажання Росії контролювати об'єкти агресії та втручатися у політичну, економічну та безпекову системи країни тощо. Російська Федерація активно вживала заходи політичного, економічного, інформаційного та військового тиску на Україну за формального збереження договорів про співробітництво та партнерство у всіх сферах. «Конструктивними параметрами» гібридної агресії слід вважати різноманітні стратегічні комунікації, дезінформацію, економічну блокаду, нелегальні операції у кіберсфері, хімічні атаки тощо. Основною відмінністю гібридної війни від традиційної є наявність великої кількості взаємопов'язаних чинників – численні політичні інтриги запекла боротьба за політико-економічний вплив на країну, її ресурси, територію та фінансові потоки. Учасники такої війни застосовують силові та несилові тактики та дії.

У підрозділі 2.2 «Технології гібридної війни: міжнародні протистояння та українські реалії» визначено, що із розвитком технологій змінились умови і особливості ведення військових дій. Дифузний (гібридний) характер війни означає використання всіх відомих сьогодні засобів і методів війни. Суттєво збільшився вплив інформаційних технологій, а їхня складова є більш потужною у військових операціях. На стратегічному рівні протистояння операції гібридних війн охоплюють усі сфери життєдіяльності країни-мішені, насамперед підриваючи моральний дух населення, нав'язуючи хибні ціннісні категорії, пригнічуючи здатність нації до активного й організованого опору.

Аналіз ведення гібридних війн дав підстави автору дослідження виокремити деякі очевидні технології, які застосовували у них. Це технологія «конфлікту на виснаження», технологія «миротворча місія», «підбурювання конфлікту», «розвідка боєм», технологія «свій серед чужих», «перекладання вини» тощо. Тому термін «гібридний» слід розуміти також як використання всіх можливих засобів тиску на супротивника, серед яких військові операції набувають другорядного значення.

У підрозділі 2.3 «Інформаційно-смісловий чинник гібридної війни» з'ясовано, що термін «гібридна війна» має щонайменше два трактування. З одного боку, це вузькоспеціалізований військовий «парасольковий» термін для опису конфліктів, у яких використовують сукупність неklasичних методів ведення війни. У такому сенсі «гібридна війна» є емпіричним узагальненням, яке мало що пояснює поза ширшим теоретичним контекстом. З другого боку, гібридна війна – це також пропагандистський конструкт, яким політичні діячі характеризують неприйнятні для своїх країн дії як агресію, яку в офіційних політичних заявах фактично прирівнюють до нової форми неоголошеної та непрямой війни.

У цьому контексті підкреслено, що ключовою концепцією гібридної війни є використання нових інформаційних технологій. Вони дозволяють військовим акторам цілеспрямовано впливати на рішення представників влади, політичних лідерів, громадськість шляхом глобальних мережевих ЗМІ та Інтернету. Уточнено, що на відміну від інформаційної, смислової війни (*англ. semantic war*) – це різновид віртуального протистояння, яка впливає на пізнавальну сферу людини. Ключовою відмінністю смислової війни від інформаційної є те, що вона спрямована на ураження не системи знань і суджень, а системи цінностей, картини світу об'єкта агресії. Об'єктами впливу у інформаційній війні зазвичай є окремі групи населення – політики, прихильники певних політичних партій, бізнес-еліта, представники культури тощо, а смислової ж війни спрямована і охоплює усі можливі соціальні групи.

Третій розділ «Роль мілітарних та квазідержавних утворень в російсько-українській гібридній війні» присвячений аналізу суб'єктів ведення гібридної війни. Серед них – не передбачені законом воєнізовані або збройні формування, організовані групи і злочинні організації на території України.

У підрозділі 3.1 *«Незаконні воєнізовані формування як суб'єкти гібридної війни»* розглянуто створення та діяльність на тимчасово окупованих територіях України незаконних воєнізованих формувань (НВФ). До їхнього складу вводять представників правоохоронних, спеціальних служб та професійний військовий контингент із числа керівного складу, що дозволяє камуфлювати їх у сили «народної самооборони», «народної поліції та армії», «ополченців» тощо. З'ясовано, що використання НВФ у гібридній війні дозволило максимально мобілізувати місцеве населення та зменшити людські втрати у регулярних військах та силах спеціальних операцій країни-агресора. Цей принцип запровадили на тимчасово окупованих територіях України. Починаючи з квітня 2014 р. російське військове командування реалізовувало тактичні задуми та військові операції за допомогою представників місцевого населення, яких залучали до лав незаконних воєнізованих формувань на різній основі. Тактична особливість полягала у приховуванні військової інтервенції та маскуванні військовослужбовців Росії під місцевих жителів Донбасу.

Доведено, що основна мета використання таких формувань – покриття військових потреб за рахунок людського ресурсу в умовах агресивної зовнішньої політики країни-агресора. «Ополченців Донбасу» військове командування Російської Федерації використовувало для вирішення загальновійськових операцій, у яких немає потреби у військовослужбовцях регулярних військ, або для тактичних маневрів з високим рівнем людських втрат.

У підрозділі 3.2. *«Регулярні війська та приватні військові кампанії (ПВК) як інструмент силової стратегії гібридної війни»* визначено, що чинник військової сили продовжує відігравати ключову роль у міждержавних конфліктах.

Зазначено, що одним із основних елементів російської гібридної агресії проти України є застосування збройної сили. Однак її застосування військово-політичне керівництво Російської Федерації розглядало не як головний інструмент чи метод досягнення головних цілей. Форми та методи використання військової сили Росії мали обмежений та вузько спеціалізований вплив. З'ясовано, що Росія розробила унікальну концепцію ведення гібридної війни проти України, яка має відмінні риси від загальновійськового підходу ведення війни. Саме тому дії Російської Федерації в регіонах України, особливо на Донбасі, з використанням військової сили мали обмежений характер і ретельно легендувалися в інформаційному плані, їх приховувало керівництво Росії, навіть у ті моменти, коли вони були критично важливими та необхідними для агресора.

По-перше, російський уряд повністю заперечує факт військової присутності на території України. По-друге, військові операції спеціальних сил Російської Федерації на території України ретельно легендувалися. Інформаційна компанія, яка супроводжувала вторгнення, націлювала суспільну свідомість на формуванні думки, що «це не є російські війська». Це підкреслювало особливість розвитку ситуації, яка не відповідала положенням Женевської конвенції стосовно того, що статус військ без розпізнавальних знаків, від яких відріклися окупанти, чітко не визначений. Це ускладнювало реагування особового складу Збройних Сил України з метою відсічі агресору у відповідний спосіб у рамках міжнародного права.

Доведено, що одним із інструментів зовнішньополітичного впливу були приватні військові компанії (ПВК) – офіційно зареєстровані недержавні комерційні структури, діяльність яких спрямована на надання спеціалізованих послуг, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані з військово-охоронною сферою. Наявність військових конфліктів та збройних зіткнень є однією з причин попиту на військові послуги. Наголосимо, що масове залучення ПВК може спричинити непередбачувані наслідки та результати для кожної із сторін конфлікту.

У підрозділі 3.3 «Квазідержавні утворення на окупованих територіях України як «сіра зона» гібридної війни» підкреслено, що одним з нових явищ, пов'язаних з протиборством між соціальними суб'єктами, є проблема створення т. зв. «сірої зони». На експертному рівні термін «сіра зона» вживають переважно у контексті гібридної війни та інших близькими за змістом поняттями: «активні заходи», «війна нового покоління», «політична війна» тощо. Особливості «сірої зони» дають змогу використовувати різні способи військового і невійськового насильства поступово, приховано і опосередковано. За прихованого впливу застосовують нерегулярні військові формування, війну ведуть «чужими руками», використовують приватні військові компанії, що дозволяє приховати справжніх ініціаторів конфлікту.

«Сіра зона» перетворилась своєрідний простір між війною та злочинністю на перетині нетрадиційних засобів, незаконних методів і міжнародних норм, порядку й анархії.

Особливість зіткнень у «сірій зоні» може набувати найскладніших і химерних форм гібридних воєн. Цей вид війни у цій зоні називають «неповною війною». Крім того, вона є «зоною невизначеності» і джерелом гібридних воєн, заколотів і т. д. Доведено, що дії Росії на сході України – створення т. зв. «Донецької Народної Республіки» («ДНР») і «Луганської Народної Республіки» («ЛНР»), які не визнані міжнародною спільнотою, – це приклади конфліктів «сірої зони». Міжнародне не визнання цих утворень унеможлиблює їх нормальний економічний розвиток, виключає співпрацю з іншими державами. Все це робить такі утворення залежними від держави-донора.

Четвертий розділ «Протидії загрозам гібридної війни: стратегічні підходи та інструменти» присвячений проблемі комплексної безпеки України в контексті гібридних загроз як існуючих так і майбутніх, знаходженню дієвих інструментів протидії ним.

У підрозділі 4.1 «*Національна безпека України як стратегічний напрям протидії гібридним загрозам*» обґрунтовано положення про те, що в умовах гібридної загрози сфера безпеки українського суспільства набуває першочергового значення. Захист національних інтересів став загальною проблемою, яка потребує конструктивного діалогу між владою і громадянським суспільством, представниками різних політичних сил, тобто, загальносуспільної консолідації. Проведене дослідження доводить, що гібридна війна потенційно є головним дестабілізуючим фактором для сучасної України. Тому необхідно виробити методи протидії цій загрозі, яка стала одним із найсерйозніших викликів національній безпеці. Проаналізовано досвід країн світу щодо подолання гібридних загроз – ЄС в цілому, Великої Британії, Франції, Фінляндії, Латвії, Естонії зокрема. Зроблено висновок, що в умовах трансформації військової загрози, посилення військової активності з боку Російської Федерації доцільно науково-теоретично осмислити весь комплекс можливих несприятливих і недружніх дій РФ, що пов'язані з національними інтересами України.

У підрозділі 4.2 «*Заходи унеможливлення терористичної гібридної загрози в Україні*» дисертантом визначено основні принципи щодо реагування на гібридні загрози, які мають низку спільних рис. А саме: вони охоплюють усі системи управління державою у поєднанні з можливостями усього суспільства; оцінюють уразливість, насамперед зосередження на інформаційній сфері, проти загроз у телекомунікаційному середовищі: шпигунства, цифрових атак і маніпулювання інформацією; приділяють особливу увагу кібербезпеці, оскільки кіберсфера, поряд із соціальними мережами, є основними компонентами гібридних загроз; виявляють творчий підхід до роботи з недержавним сектором, у якому зосереджена телекомунікаційна інфраструктура, що підлягає державному захисту; залежать від загальної обізнаності із ситуацією, одержанням розвідувальних даних, проведеному високоякісному аналізу та активних контррозвідувальних дій тощо.

Акцентовано увагу на тому, що залишаються малодослідженими питання протидії проявам тероризму в умовах ведення Росією гібридної війни проти

України. Це стосується, насамперед дослідження соціально-політичної та політико-правової природи тероризму; визначення суттєвих ознак, виділення нових видів тероризму, наприклад, т. зв. «народні республіки»; виокремлення специфічних загроз, що посилюють фактори, визначення наявних і запровадження нових форм та засобів боротьби з тероризмом в умовах гібридної війни.

У підрозділі 4.3 «Шляхи нейтралізації російської інфо-гібридної агресії» підкреслено зростаючу роль інформації у сучасному суспільстві, що збільшує можливості та ефективність інформаційного протиборства між суб'єктами конфлікту. Під «російською інформаційною загрозою» розуміють спектр різного роду потенційних деструктивних впливів, що об'єднує інформаційно-пропагандистський вплив, психоінформаційні маніпуляції, поширення дезінформації та агресивні дії у кіберпросторі. Особлива увага звернута на те, що коли агресію переносять у інформаційно-ідеологічну сферу з метою змінити ментальне поле суспільства, це означає зміну базових, традиційних цінностей останнього, як сукупності оцінних, світоглядних, або ідеологічних конструктів на якому це суспільство тримається. Основою створення цієї специфічної зброї є офіційна ідеологія держави-агресора. Тому інформаційний супровід гібридної війни є надзвичайно важливою її складовою.

Зазначено, що державні механізми в межах системи протидії інформаційній російській загрози цілком логічно могли б оперувати на трьох рівнях: 1) національному, 2) двосторонньому і 3) багатосторонніх міжнародних форумах та інститутах.

Стверджуємо, що у межах цього комплексу інформаційна протидія Російській Федерації повинна відбуватися в такі способи.

По-перше, спростовувати інформаційні міфи Росії не лише як ситуативного конкурента, а як ціннісного антагоніста української держави.

По-друге, акцентувати увагу на тому, що Російська Федерація діє за межею правил, припустимих у співтоваристві суверенних держав, тим самим провокуючи країни Заходу і конкретно Україну не дотримуватися цих правил у відносинах з нею.

По-третє, слід підтримувати градус антиросійської напруги у суспільстві незалежно від реальних дій і заяв вищого керівництва Росії. Цим буде обмежено суб'єктність Росії як відповідального суверенного учасника міжнародних відносин, дискредитована її офіційна позиція і піддана сумніву її політична і правова легітимність в очах міжнародної громадськості.

У **Висновках** узагальнено основні ідеї і положення дисертаційного дослідження, що мають наукове і практичне значення у контексті відповіді на головне питання – в чому полягає інноваційність сучасної гібридної війни і конкретно тієї, що її розв'язала Російська Федерація проти України?

1. Гібридні війни ХХІ ст., вимушеним учасником яких у контексті реставрації російського імперіалізму стала й Україна, мають об'єктивні витоки в історичному минулому. Ретроспективний підхід до аналізу розвитку цивілізацій дає можливість констатувати постійне існування військових

зіткнень. Виникнення воєн автор розглядає як наслідок всієї системи суспільних відносин. Основними поняттями, що розкривають механізм виникнення воєн, є: протиріччя, джерела, причини, передумови, приводи, рушійні сили, винуватці тощо. Але саме діяльність людей в різних її проявах і відносини в житті громади генерують причини конкретних воєн.

2. Теоретичні погляди на сутність й складові гібридної війни досить дискусійні і потребують подальшого уточнення. У науковій літературі термін «гібридна війна» є неконкретним, тому що гібридна війна – це значно більше, ніж звичайний конфлікт між державами або збройними групами. Існує думка, що гібридна війна – це не наукове поняття, оскільки у ньому є внутрішні суперечності та низка дискусійних та спірних тем. Саме тому цю дефініцію не можна однозначно віднести до теоретичних новацій. Як доведено у дослідженні, можна встановити перелік інноваційних ознак, за якими доцільно характеризувати гібридні війни сучасності.

Насамперед, це перша війна в історії людства, яка відбувається за умов активного використання соціальних мереж, мобільних телефонів, з яких можна керувати супутниками, самих супутників, з яких видно все на землі, атомних електростанцій, бойових дронів та інших технологічних складових сучасної цивілізації.

Ця війна охоплює чотири суміжні сфери: фізичну, інформаційну, когнітивну та соціальну. Ще одна інноваційна ознака – це те, що у сучасних умовах гібридна війна є квінтесенцією неконвенційного (асиметричного) протистояння, конкретним проявом якої притаманні особливості сучасного нетрадиційного протистояння (конфліктогенності).

Специфічною особливістю гібридних війн загалом є те, що вони мають латентний (прихований) і затяжний характер, і тому не регламентовані конкретними нормативно-правовими документами, доктринами, стратегіями. Специфіка гібридної війни потребує створення переконливого розуміння змісту «перемога над ворогом». Остаточна військова перемога у ній абсолютно неможлива для жодної із сторін на відміну від війни традиційної.

3. Війну між Україною і Росією називають гібридною, аргументуючи тим, що остання використала раніше невідомі способи та методи. Усі зазначені проблеми значною мірою є наслідком тривалої і цілеспрямованої імперської політики Російської Федерації щодо України. Доцільно виділити сукупність причин, які сприяли розв'язанню гібридної війни Росії проти України:

- геополітичні амбіції Російської Федерації щодо лідерства в сучасному світі;
- намагання створити прототип СРСР шляхом захоплення нових територій;
- розширення «своєрідної» території безпеки з метою унеможливлення процесу розширення НАТО й наближення цього військового альянсу до кордонів Російської Федерації;

– з тактичної точки зору, на основі створеної міфологеми «руського миру» та необхідності його захисту змістити акценти із внутрішніх проблем російського суспільства на зовнішні шляхом формування образу «ворога».

Інноваційними елементами російської агресії в Україні є нав'язування її у зовнішньополітичних аспектах: підтримка праворадикальних, націоналістичних, популістських рухів, що продукують у суспільствах країн ЄС антинаатовські і антиамериканські настрої, адресна робота у середовищі «співвітчизників» тощо. Також інноваційною ознакою російсько-української гібридної війни автор вважає те, що вона не є локальним, периферійним конфліктом. Агресія Російської Федерації загрожує не лише державності України, її суверенітету, а й єдності ЄС, загалом політичному устрою Європи. Сформована мережа лояльних до Росії політичних, громадських організацій, медіа, створення провокацій у повітряному і морському просторі Європи з боку Збройних сил РФ тощо. Тому важливим є пошук адекватних, ефективних відповідей, формування спільної політики протистояння російській експансії.

Новою політичною новелою гібридної війни Росії проти України є те, що офіційна російська ідеологія трактує її як «американську агресію» щодо вигнання з України законно вибраного Президента В. Януковича та організацію в Україні проамериканського державного перевороту.

4. На основі аналізу ведення гібридних війн автор виокремив технології, які використовували у них:

– «конфлікт на виснаження» – руйнування економічної та соціальної сфери країни – об'єкта агресії, знищення його матеріально-технічної та цивільної інфраструктури;

– «миротворча місія» – її широко використовує Російська Федерація в усіх останніх війнах. В її основі закладено наратив щодо «порятунку» тих, кого ця країна начебто приходить захищати;

– «підбурювання до конфлікту» – прагнення розв'язати внутрішньодержавні конфлікти за допомогою іноземного втручання. Завдяки використанню стратегії війни «чужими руками», або проксі-війни, це дає можливість замаскувати державу, зацікавлену в перемозі у гібридній війні;

– створення «латентного конфлікту» – як правило, передбачає приховану агресію, економічний тиск на об'єкт. З урахуванням часових рамок тривалості гібридної війни у її плануванні визначальну роль відіграють довгострокові стратегії, побудовані на прогнозуванні можливих варіантів вирішення ситуації;

– «розвідка боєм» – передбачає перехід від застосування реактивних стратегій до проактивних. Йдеться про знаходження слабких місць, послідовне просування до мети;

– «свій серед чужих» – її мета полягає в тому, що на захопленій агресором території ставлять при владі лояльне керівництво, або створюють лояльні інституції і структури, які б відповідали або діяли у інтересах агресора;

– «дзеркальні технології» – застосування знайомих, апробованих прийомів і тактик протистояння, які у минулому використовував супротивник і які довели свою ефективність;

– «перекладання вини» – заперечення причетності Російської Федерації до агресії проти України, твердження про нібито «внутрішньо український конфлікт», «громадянську війну». Автор вважає, що для вирішення цієї проблеми Україні необхідно, насамперед, визначити конкретні види технологій/інструментів гібридної війни, що їх використовує Росія, їхніх загроз, умов реалізації, а потім вжити заходів для протидії їм.

5. Інформаційну і смислово війну варто розглядати як окрему важливу частину війни гібридної. Особливою інновацією гібридної війни Росії проти України вважаємо те, що вона розпочалась не з класичного плану прямих воєнних дій, а з інформаційного протистояння, пропаганди у ЗМІ. Йдеться не лише про ворожу пропаганду, а про т. зв. «війну смислів» з метою створення образів, яких насправді не існує («фашисти в Києві», «звірства каральних батальйонів», «розп'ятий хлопчик»). Військові дії задають лише тло для більш масштабної війни в людському розумі.

Гібридність нинішньої війни Росії проти України полягає у віроломстві, тотальній брехні, тобто постправді, за якої об'єктивні чинники, виважений аналіз мають менший вплив на формування індивідуальної і громадської думки, ніж вплив на емоції та особисті почуття.

6. Важливою рушійною силою у гібридній війні Росії проти України є не санкціоновані законом воєнізовані чи збройні формування, організовані групи і злочинні організації на території України. Їх наявність у гібридній війні дозволило владі РФ вирішити різні воєнно-політичні цілі та виконати «брудну роботу» без ризику міжнародних санкцій. Крім того, ведення військових дій силами НВФ уможливило висвітлення конфлікту в Україні як триваючу «громадянську війну», «спровоковану Заходом», із зростанням націоналістичних та русофобських настроїв усередині країни. Використання цих підрозділів у гібридній війні дозволило максимально мобілізувати місцеве населення та зменшити людські втрати у власних регулярних військах та силах спеціальних операцій. Цей принцип повністю реалізований на сході України. Основна мета використання таких формувань – покриття військових потреб за рахунок людського ресурсу в умовах агресивної зовнішньої політики Російської Федерації.

Одним із основних елементів російської гібридної агресії проти України є застосування збройної сили. Однак військово-політичне керівництво Російської Федерації розглядало її не як основний інструмент чи метод досягнення головних цілей. Пріоритетним для влади РФ був саме економічний тиск, який почався задовго до збройного конфлікту, а його головною метою була зупинка інтеграції України з ЄС і НАТО.

У структурі гібридної війни проти України Росія в комплексі з іншими стратегіями протистояння використовує послуги приватних військових компаній (ПВК). Особливістю функціонування ПВК полягає в тому, що достатньо складно відстежити шляхи їх фінансування та головних підрядників. Збільшення кількості і чисельності ПВК як ефективного інструменту зовнішньої політики стимулює збільшення кількості малих та великих

неоголошених воєн, у яких озброєне протиборство ведуть в умовах збереження між країнами формально мирних відносин, що підкреслює особливість їх «гібридності».

7. Особливістю й інноваційною складовою сучасних гібридних війн вважаємо конвергентні способи їх ведення. Одним з нових явищ, пов'язаних із сутністю гібридної війни є створення т. зв. «сірих зон», які є своєрідним простором між війною і злочинністю на перетині нетрадиційних засобів, незаконних методів і міжнародних норм. Особливості зіткнень у «сірій зоні» набувають різноманітніших форм «гібридних воєн». У випадку гібридної війни між Україною і Росією – це створення невизнаних держав, т. зв. «квазідержавних утворень». Визнання Російською Федерацією «ДНР» та «ЛНР» є важливим елементом її зовнішньої політики та ведення проти України гібридної війни.

Основною метою Російської Федерації щодо цих областей є поділ України на дві частини. Інноваційним аспектом цієї гібридної війни є те, що захоплені бойовиками і російськими найманцями території Луганської та Донецької областей не конвертують в російську економіку. Акцент зроблено на інформаційній війні, що спрямована на психіку людини, особливо молоді – недосвідченої, яка не має достатнього життєвого досвіду, щоб самостійно розібратися у проблемах сучасного життя.

8. Дослідження довело, що різноплановий і багаторівневий військово-економічний тиск Росії на Україну завдає непоправної шкоди національним інтересам України, тому проведення заходів із зміцнення національної безпеки повинні бути більш ефективним. З метою успішного парирування гібридних загроз вважаємо важливим здійснити такі заходи, як на внутрішньополітичному, так і на зовнішньополітичному рівнях:

- у системі національної безпеки України виявити найбільш уразливі для гібридних загроз місця, визначити тенденції їхнього негативного впливу на військово-політичну ситуацію загалом;

- напрацювати комплексну державну стратегію, що охоплює можливі гібридні загрози національній безпеці держави, за участю військових, невійськових структур, представників громадянського суспільства;

- розробити спільну стратегію комплексного протистояння новим викликам і загрозам у контексті гібридної агресії;

- визначити ідеологічну спрямованість у межах контрстратегії, що включає аналіз, прогнозування, планування, міжвідомчої координації та управління заходами з блокування гібридних впливів тощо.

9. Малодослідженим питанням лишається протидія проявам тероризму в умовах ведення Росією гібридної війни проти України.

Виникає нагальна необхідність посилити профілактичну роботу у політичному, економічному, соціальному та індивідуальному напрямках. А саме: на політичному рівні – провести ліквідацію та нейтралізацію передумов, що посилюють загрозу тероризму, коригуванню, відповідно до ситуації, політико-правового поля; на економічному рівні – розробити та запровадити економічні

програми, спрямовані на боротьбу зі злочинністю, покращення якості та підвищення рівня життя населення, попередження засобів фінансування тероризму; на соціальному рівні – сформувати у свідомості людей об’єктивні уявлення про реальні можливості тероризму та переконання в принципову непоступливість держави щодо шантажу з боку терористів; підвищувати у населення рівень свідомості, правової та юридичної грамотності, що допоможе запобігти поширенню тероризму в Україні тощо.

10. В умовах розвитку сучасного суспільства та російської гібридної агресії принциповим питанням є формування стійкого інформаційного концепту, заснованого на українських національних традиційних та європейських ліберальних цінностях. На особливу увагу заслуговує використання і розвиток ресурсів Інтернету, особливо соцмереж, як альтернативного інформаційного джерела, що важко контролювати. А саме: негативізація з боку російських медіа сучасних віртуальних джерел як «оцифрованого світу», «цифрового божевілья», «шкідливих інформаційних технологій», «електронного мороку», «цифрового електронного концтабору».

Гібридна війна є об’єктом важливим міждисциплінарних наукових досліджень. В політичній науці варто продовжити спеціальний аналіз дослідження механізмів нейтралізації негативного впливу зовнішніх втручань шляхом зміцнення громадянського суспільства, захисту національних цінностей та національних інтересів як факторів внутрішньої мобілізації для протистояння гібридним війнам.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Долженко О. О. Визначення «гібридної війни» в контексті загроз національній безпеці України. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: «Історія. Політологія»: зб. наук. праць*. Маріуполь, 2017. Вип. 20, С.240-245.

2. Долженко О.О. Роль та місце неурядових організацій в умовах ведення гібридної війни. *Politicus: наук.-практ. журнал*. Одеса, 2018. Вип. 2, С.97-101.

3. Долженко О. Гібридна війна як інноваційний концепт сучасної геополітики. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, 2022, №22(31), С. 59–72.

Статті у зарубіжних наукових виданнях, включених до наукометричних баз:

4. Долженко О.О. Концептуальні засади та понятійно-категоріальне визначення «гібридної війни» в контексті загроз національній безпеці України. *Гілея: наук. вісник. зб. наук. праць*. Київ, 2018. Вип. 128, С.315-317.

5. Долженко О.О. Спеціальні служби РФ в умовах ведення гібридної війни проти України. *Гілея: наук. вісник. зб. наук. праць*. Київ, 2018. Вип. 129, С.344-347.

6. Долженко О.О. Незаконні воєнізовані формування в умовах ведення гібридної війни. *Гілея: наук. вісник. зб. наук. праць*. Київ, 2018. Вип. 133, С.261-264.

7. Долженко О. Україно-російський вимір гібридної війни: ознаки, передумови та особливості. *European political and law discourse*, Vol. 9, Issue 6, 2022, P. 81–89.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Долженко О. О. Антитерористична діяльність на шляху врегулювання ціннісних конфліктів в умовах гібридної війни. «*Освіта і доля нації*». *Виховання громадянина в демократичних суспільствах: європейський та український досвід*: Матеріали ХІХ Міжнародної науково-практичної конференції (17-19 травня 2018 р.) / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. Харків: ХНПУ, 2018. С. 46–49.

9. Долженко О. О. Чи існують правові основи «гібридної війни»? *Молодь в науці: дослідження, проблеми, перспективи (МН-2023)*: Матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Вінниця, 22 червня 2023 р.) URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/mn2023/paper/viewFile/18046/14943>

10. Долженко О. О. Інноваційні ознаки гібридної війни в Україні в контексті військової агресії Російської Федерації. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики ХХІ століття* : тези доп. учасників VI Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 30 червня 2022 р.), С. 65-67. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20220630/article/view/dolzhenko

11. Долженко О. О. Гібридна війна: «назад у майбутнє». Матеріали *LII Науково-технічна конференція підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ-2023)* (Вінниця, 20 червня 2023 р.) URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-frtzp/all-frtzp-2023/paper/view/18038/14967>.

Долженко О. О. Гібридна війна як інноваційний феномен сучасної політики: український вимір. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути і процеси. Волинський національний університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України. – Луцьк, 2023.

У дисертації досліджено теоретичні та практичні проблеми гібридної війни. Сформульовано нові теоретичні положення, уточнено зміст окремих

понять і термінів, що мають значення для науково-дослідної діяльності, навчального процесу, а також удосконалено форми і методи ведення гібридної війни, протидії військовій агресії Російської Федерації.

Досліджено науковий міжнародний дискурс щодо дефініції «гібридної війни» та запропоновано авторське її розуміння і тлумачення цього терміну з урахуванням політико-правових аспектів його генезису.

Розкрито суть поняття «гібридна війна», яке розуміють як різновид збройного конфлікту, який включає у себе політичну, ідеологічну, економічну, інформаційну та військову складові, необхідні для досягнення поставленої мети шляхом встановлення контролю над певною територією або соціальною групою.

На основі проведеного аналізу історичних етапів розвитку феномена «гібридної війни» встановлено причини його актуалізації та зроблено висновок, що цей феномен проявляє себе як одна із закономірностей розвитку людської цивілізації.

Визначено заходи запобігання виникненню гібридної війни на території України та запропоновано методи антитерористичної політики. Антитерористична політика як засіб врегулювання конфлікту в умовах ведення гібридної війни в сучасних умовах повинна передбачати декілька варіантів цілеспрямованих дій для їхнього врегулювання.

Основні положення дисертації, які узагальнюють емпіричні дані сучасного стану суспільно-політичних процесів в нашій державі, розширюють межі політологічного дискурсу про особливості та процеси гібридної війни та визначити основні політичні та правові фактори, що впливають на неї. Практична значимість зумовлена потребами пошуку шляхів захисту українського суспільства від агресивних дій з боку Росії, звільнення захоплених територій нашої держави та встановлення миру в країні.

Висновки дисертації можуть бути використані органами державної влади, політичними лідерами, політтехнологами, громадськими організаціями, мас-медіа в їх практичній діяльності, зокрема з метою активної протидії негативним ідеологічним, економічним та інформаційним впливам. Результати дисертації можуть бути використані при підготовці підручників, навчально-методичних видань до нормативних і спецкурсів з політології, загальної теорії політики, історії політичної думки.

Ключові слова: гібридна війна, збройна агресія, виклики та загрози національній безпеці, незаконні воєнізовані формування, інформаційне протиборство.

Dolzhenko O.O. Hybrid warfare as an innovative phenomenon of modern politics: the Ukrainian dimension — Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation for the degree of a candidate of political sciences (doctor of philosophy) in specialty 23.00.02 – Political institutes and processes. Lesya Ukrainka

Volyn National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Lutsk, 2023.

The dissertation is devoted to the research of theoretical and practical problems of hybrid warfare. The paper formulates new theoretical provisions, clarifies the content of certain concepts and terms that are important for research, educational process, as well as improving the forms and methods of hybrid warfare, countering military aggression in.

The dissertation considers the normative definition of hybrid war in the context of modern threats to the national security of Ukraine through the prism of new challenges of military aggression of the Russian Federation using standard forms, methods and means. Theoretical, methodological and practical aspects of hybrid warfare on the example of foreign countries are highlighted.

The scientific international discourse on the definition of hybrid war is studied and the author's understanding and interpretation of the term is offered taking into account the political and legal aspects of its genesis. The term hybrid war is understood as a type of armed conflict that includes the political, ideological, economic, informational and military composition necessary to achieve the goals by establishing control over a particular territory or social group.

The conceptual difference between hybrid war and classical war and armed conflict in the conditions of geopolitical confrontations of the XXI century is considered and analyzed. Based on the analysis of existing scientific positions, the author's definition of the concept of hybrid war is determined, the comparison of hybrid war with classical war, military conflict is analyzed.

The political and legal essence of threats and challenges to the national security of Ukraine in the conditions of a hybrid war is investigated.

The scientific novelty of the obtained results lies in the implementation of a comprehensive analysis of the phenomenon of hybrid war in modern conditions, the disclosure of political and legal factors that affect it in order to ensure social stability in the country. Some provisions have been formulated that expand modern ideas of the theory of political science. Based on the analysis of the historical stages of development of the phenomenon of hybrid war, the reasons for its actualization are identified and it is concluded that this phenomenon manifests itself as one of the laws of development of human civilization.

The strategy and tactics of the hybrid war in the context of the military aggression of the Russian Federation against Ukraine were studied, which made it possible to find out the main political factors that influence the hybrid war waged by the Russian Federation against Ukraine.

It is determined that the characteristic features of Russia's hybrid war against Ukraine are: aggression without an official declaration of war; concealment by the aggressor country of its participation in the conflict; widespread use of irregular armed groups (including under the guise of civilians); neglect by the aggressor of international norms of warfare and current interstate agreements; mutual measures of political and economic pressure (with the formal preservation of ties between the two

countries); extensive propaganda and counter-propaganda with the use of «dirty» information technologies; confrontation in cyberspace.

The main political and legal factors influencing the natural essence of hybrid war are identified and described. A socio-political and political-legal assessment of the activities of Russian subjects of the hybrid war against Ukraine was provided, which made it possible to clarify the decisive role of the special services of the Russian Federation during the hybrid war against Ukraine. It is proved that the special services of the Russian Federation were tasked with planning, organizing and implementing a set of measures to create necessary conditions (political, economic, ideological, etc.) in the country – the object of aggression in the preparatory, «pre-war» stage.

The political and legal aspects of unrecognized territories or «quasi-state formations» (state-like) as a special type of subjects of international law, which have certain features of states, but are not such in the conventional sense, are revealed. It is shown that such entities have a special political organization, but do not have the main thing for a dignified existence – international recognition, which prevents the normal economic development of such entities, excludes cooperation with other states and makes them dependent on the donor state.

The main provisions of the dissertation, which summarize the empirical data of the current state of socio-political processes in our country, allow to expand the boundaries of political science discourse on the nature and processes of hybrid warfare and to identify the main political and legal factors that influence it. The practical significance is conditioned by the need to find ways to protect Ukrainian society from aggressive actions by Russia, the liberation of the occupied territories of our state and the achievement of peace in the country.

The conclusions of the dissertation can be used by public authorities, political leaders, political technologists, public organizations, the media in their practice, in particular to actively counteract the negative ideological, economic and informational influences. The results of the dissertation can be used in the preparation of textbooks, teaching materials for normative and special courses in political science, general policy theory, history of political thought.

Key words: hybrid war, armed aggression, challenges and threats to national security, illegal paramilitary formations, information confrontation.